

Z kroniki naukowej

TOTALITARYZM I PAMIĘTANIE ŚLĄSKIE DOŚWIADCZENIA I ŚLADY NAZIZMU ORAZ KOMUNIZMU

Konferencja pt. „Totalitaryzm i pamiętanie. Śląskie doświadczenia i ślady nazizmu oraz komunizmu” odbyła się w dniach 12–14 listopada 2013 r. w ramach corocznego cyklu *Colloquium Opole*, stanowiącego forum debaty naukowców z Polski, Niemiec i Czech nad współczesnymi problemami politycznymi, społecznymi i cywilizacyjnymi w tych trzech krajach oraz ich egzemplifikacji na przykładzie historycznego Śląska. Konferencja została zorganizowana przez Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu i Stowarzyszenie Instytut Śląski; Muzeum Śląskie w Görlitz i referenta ds. kultury przy Muzeum Śląskim w Görlitz oraz Uniwersytet Śląski w Opawie, Wydział Spraw Publicznych. Wsparcia finansowego udzieliło Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Polsko-Niemiecka Fundacja Współpracy.

Podjęta tym razem kwestia dotyczyła złożonych relacji między historią XX w. a pamięcią tego okresu. Przedmiotem konferencji była analiza spuścizny totalitaryzmów, sposobów ich upamiętniania i pożądaných form pamiętania. Podjęcie tego tematu związane było z rocznicami, o których w 2013 r. trudno było zapomnieć. Pierwsza to 80 lat od objęcia rządów w Niemczech przez Adolfa Hitlera, co także w Opolu witane było wówczas zainscenizowanymi marszami z pochodniami, organizowanymi przez SA i inne organizacje skrajnej prawicy. Po drugie, w przeddzień spotkania minęła 75. rocznica Nocy Kryształowej, w trakcie której m.in. spalono opolską synagogę, czym rozpoczęto kolejny etap Zagłady europejskich Żydów.

Konferencja nie koncentrowała się jednak tylko na tych dwóch wydarzeniach, gdyż jej celem była próba ponownego spojrzenia z nowej perspektywy na zjawisko totalitaryzmów w Europie Środkowej oraz określenia ich narodowej specyfiki i skutków. Już inauguracyjna sesja, zatytułowana *Środkowoeuropejskie sposoby radzenia ze spuścizną totalitarną*, była próbą analizy tego zagadnienia w aspekcie makro. Dieter Bingen (*Deutsches Polen Institut* w Darmstadt) podzielił się z zebranymi osobistymi refleksjami na temat sposobów rozliczenia totalitarnej spuścizny, podkreślając, że totalitaryzm jest nie tylko sprawą przeszłości, ale niesie też w sobie ciągłe zagrożenia dla przyszłości i wymaga czynnej postawy. Uzupełnieniem tej wypowiedzi był głos Krzysztofa Ruchniewicza (Centrum Willy Brandta, Wrocław), który skupił się na temacie konferencji i wpływie pamięci o totalitaryzmach na współczesne relacje polsko-niemieckie. Przypomniwał on tragiczne uwarunkowania, które ciągle mają wpływ na pamięć kulturową, co i dzisiaj ma swoje konsekwencje np. w polskich reakcjach na film *Nasze matki, nasi ojcowie*. W konkluzjach podkreślił konieczność zmiany paradygmatu w relacjach polsko-niemieckich oraz gruntowne przemyślenie polskiej polityki historycznej i kulturalnej. Nie powinny to być jednak kolejne żądania wobec Niemiec, wynikające z ich obciążenia przeszłością, a aktywne działania na rzecz poszerzenia w Niemczech wiedzy o dziejach i kulturze polskiej.

Kolejne dwie sesje poruszały tematy związane z śląskim wymiarem obu odstępów dwudziestowiecznego totalitaryzmu oraz miejsca i postaw jednostki i małych grup

społecznych wobec kolektywistycznych systemów. Omówienie wymiaru nazistowskiego (sesja pt. *Od Machtiübernahme do końca niemieckiej historii na Śląsku*) rozpoczęła Joanna Nowosielska-Sobel (Uniwersytet Wrocławski), która przywołując postaci Helmutha Brücknera i Josefa Wagnera (przedstawicielei władzy hitlerowskiej na Dolnym Śląsku) oraz reprezentantów ideologii antyhitlerowskiej – Helmutha Jamesa von Moltkego i jego małżonki Freyi podjęła próbę opisu postaw Dolnoślązaków wobec reżimu. Ryszard Kaczmarek (Uniwersytet Śląski w Katowicach) przedstawił paletę górnośląskich postaw społecznych wobec polityki hitlerowskiej. Na podstawie prowadzonych badań przytoczył m.in. przykład Górnoślązaka – „dziadka w Wehrmachcie”, który – jak to określił – nie jest ani ofiarą II wojny światowej, ani też sprawcą i kolaborantem. Ostatni z referentów, Józef Szymeczek (Uniwersytet Ostrawski), przedstawił zróżnicowane losy czterech subregionów Czeskiego Śląska (Kraiku Hulczyńskiego, Śląska Opawskiego, Śląska Cieszyńskiego z Zaolziem oraz Kraju Frydeckiego) i ich mieszkańców w lat 1938-1945.

Kolejna sesja została zatytułowana *Razem w obozie: polskie, czeskie i niemieckie doświadczenia z komunizmem* i poświęcona była doświadczeniom społecznym Ślązaków z czerwonym totalitaryzmem. O ciągnących się przez dekady negatywnych skutkach wejścia Armii Czerwonej w styczniu 1945 r. na Górny Śląsk mówił Adam Dziurok (IPN Katowice). Zdeněk Jirásek (Uniwersytet Śląski z Opawy) opowiedział o blaskach i cieniach życia codziennego w byłej Czechosłowacji. Odczytany został również referat Mateusza Harwicha (Berlin) pt. „*Wypędzeni*” w NRD – *między polityką historyczną, a pamięcią indywidualną. Studium przypadku*.

Kolejne dwie sesje dotyczyły analizy wybranych form rozliczenia nazizmu i komunizmu, a także sposobów ich pamiętania. W pierwszej z nich sposoby upamiętnienia zbrodni totalitaryzmów przedstawiili reprezentanci kilku instytucji o charakterze muzealnym. W gronie tym znalazła się Violetta Rezler-Wasielewska (Muzeum Jeńców Wojennych w Łambinowicach-Opolu), Norbert Haase (długo związany z *Stiftung Sächsische Gedenkstätten* w Dreźnie), który przedstawił temat odwołując się do swoich doświadczeń z etapu tworzenia się struktur regionalnych upamiętnień w Saksonii, Radka Kubelková (*Památnik Terezin*) oraz Annemarie Franke (Muzeum Śląskie w Görlitz), która zaprezentowała Miejsce Spotkań Młodzieży Krzyżowa.

Następna sesja dotyczyła tematyki rozliczeń obu systemów w twórczości kina. O obrazie socrealizmu w kinie o Górnym Śląsku mówił Jan F. Lewandowski (Katowice). Kolejne dwa referaty: Sonji M. Schulz (Berlin) i Joanny Trajman (Uniwersytet Wrocławski) stanowiły dwugłos o rozliczeniach z nazizmem w kinie niemieckim. Znaczące miejsce zajęła recepcja serialu *Nasze matki, nasi ojcowie* i reakcje nań niemieckiej oraz polskiej opinii publicznej. Ten wątek zdominował również ożywioną dyskusję.

Ostatnią część spotkania stanowiła dyskusja panelowa zatytułowana *Perspektywy pamiętania*. Uczestniczyli w niej reprezentanci trzech instytucji państwowych zajmujących się upamiętnieniem i rozliczeniem totalitarnej przeszłości. W debacie udział wzięli: Holm-Henning Freier z Ekspozytury Pełnomocnika Federalnego ds. Urzędu Bezpieczeństwa byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej z Neubrandenburg, dr Libor Svoboda z Instytutu Badań Reżimów Totalitarnych w Pradze oraz dr Łukasz Kamiński – prezes Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie. Każdy z panelistów przedstawił historię swoich instytucji, obszary ich funkcjonowania, podstawowe problemy w działalności oraz plany na przyszłość, szczególnie dotyczące współpracy międzynarodowej.

Streszczenia referatów oraz inne materiały związane z konferencją dostępne są na stronie Instytutu Śląskiego w Opolu. Wystąpienia panelistów oraz teksty powstałe na podstawie pozostałych referatów zostaną w najbliższym czasie opublikowane w formie książkowej.

Bernard Linek, Magdalena Moj